

Móra Ferenc: Harmadikon

(ELEMZÉS)

Napjainkban — nem véletlenül — különböző formában és szinten elemzések és viták tömege veti fel az irodalom általános problémáit: szerepét, helyét, hatását, hatékonyságát társadalmunkban. Itt-ott — különösen nyugaton, ahol kétségtelenül tapasztaljuk az irodalom bizonyos jellegű torzulását —, a sötétben látók már lélekharang kötelét is megragadták, hogy utolsókat kondítsanak az irodalom teteme felett. Nem tagadjuk, nálunk is emelkedik a kételkedők száma.

Századunk második fele, minden képzeletet felülmúló tempóban, társadalmi fejlődésünkben óriási változásokat hozott; gyökeresen új körülményeket, új ismereteket; sok esetben az egyének, de a társadalomnak is alig elképzelhető megrázkódtatásait. A társadalomban gyökerező irodalom területén is megindult az új eszközök, formák keresése, az új, gyakran végtelen emberi szituációk ábrázolására való törekvés.

A mai technikai és széttagolt társadalomban módosult az irodalom szerepe, mert „a mű ma már sok esetben nem találkozó helye az alkotónak és a közönségnek”. Sajátos és ma még feloldhatatlan ellentmondással, kétarcúsággal találkozunk korunkban. Az egyik oldalon a szépirodalmi művek iránti érdeklődés gyengülését figyelhetjük meg, a másikon pedig azt, hogy az irodalmi alkotások — a tömegkommunikációs eszközökön keresztül —, sokkal nagyobb tömegekhez juthatnak el, mint bármikor az emberiség történelmi fejlődése során. Egyre inkább eltűnnek azok az akadályok is, melyek korábban elszigetelték egymástól az egyes népek irodalmi termékeit. Korunkban fokozódik a tudomány és a technika iránti érdeklődés, hiszen ez ma az emberiségnek jól felfogott érdeke, mert csak a tudományos-technikai ismereteink gyarapításával tudunk beilleszkedni és létezni modern környezetünkben. Nehezen bizonyítható azonban, hogy az irodalomnak is ilyen fontos szerepe lenne, ilyen alapvető szükségletként létezne.

Ezek a letagadhatatlanul hatással bíró tények teszik minden eddigénél fontosabbá az irodalom megszerettetésének nagyrabecsült érdemlő munkáját. S ezt a munkát lenn kell kezdenünk az írni-olvasni megtanuló gyermeknél, az általános iskolás tanulóknál. Abban a korban, amikor még a gyermeknek nyitot-

tabb a lelke, az érdeklődése, amikor még mindennél erősebb a vágy az új élmények befogadására, az őt körülvevő „titokzatos” világ megismerésére. Szinte korlátlanok a lehetőségeink minden szép és nemes befogadtatására, soha ki nem törölhető értéktételek kialakítására. Ebben a relációban kap különös hangsúlyt az írói tevékenység, az irodalmi alkotás. Ebben az összefüggésben válik fontossá, hogy az irodalmi műveket közel vigyük és megszeretessük e korosztállyal.

Nagyra becsült és tisztelt néhai Vajda László gyakran hangoztatta: „Az irodalmi nevelés alapfeltétele tanítvány és tanár részéről a szövegben való elmerülést és jártasságot pedig csak a művek folytonos elemzése, kontextusban való elemzés útján tudjuk megszerezni.

Mi a műelemzés? — vetődik fel önkéntelenül is a kérdés. Minden bizonytalan fejtegetés helyett idézzük Szabolcsi Miklós meghatározását: „... olyan irodalmi vizsgálati, módszertani eljárásokat nevezünk így, amelyek a művet értelmes részek szervezett egészeként vizsgálják.” Milyen műveket elemezzünk általános iskolai nevelésünk során? A felelet magától értetődő: olyanokat, amelyek a szocialista ember kialakításának pedagógiai célkitűzéséhez segítséget nyújtanak, továbbá közérthető és elfogadható szinten kiegészítik a tanulók ösztönös és tudatos etikai, esztétikai igényét.

Ezeket a szempontokat tartottam szem előtt, amikor a tanulók részéről is jól ismert Móra Ferenc egyik, az eszméi tartalom szempontjából jelentős novelláját választottam elemzésünk tárgyául. Úgy véljük, akár a már tanult novellák kiegészítéseként, akár pedig szakköri foglalkozásokon is felhasználható lenne.

A mű pontosabb megértése és elemzésünk eredményessége miatt is fontos, hogy tájékozódást nyerjünk keletkezésének körülményeiről, létrejöttének lélektani útjáról stb. Ez azonban nem minden esetben lehetséges. Sokszor a mű keletkezésének útja nem, vagy csak nehezen felderíthető; gyakran hosszú filológiai nyomozás után sem válik sem ismertté, sem megközelíthetővé. A műre vonatkozó közlemények lehetnek megbízhatatlanok is; a korábbi alkotásokra torzító, másító, félrevezető legenda-

rétegek rakódhatnak. Előfordul, hogy az írói alkotásnak nem az a jelentése, amire először, a nyelvi kifejezés és írói képek alapján gondolunk. Gyakran tovább kell ásnunk a mű mélyrétegei felé. Fel kell derítenünk azokat a bonyolult kölcsönhatásokat, amelyek a létrejött alkotás és a vele összefüggő dolgok között törvényszerűen fennállanak.

Veszélyes buktatókat rejt a művek elemzésekor az a tény, hogy az irodalomnak, mint művészetnek a felfogásában fontos szerepet játszanak érzelmi tényezők, például a megérzés, a műelemzés viszont ítéletek formájában kifejezésre jutó logikai folyamat. Márpedig mindannyian tudjuk, hogy nem könnyű feladat az érzelmek nyelvét áttenni a logikára, fogalmi úton fejezni ki azt, ami távolról sem fogalmi jellegű.

A mű és olvasó találkozása tartalmilag egyedi, soha meg nem ismétlődő érzelmi kapcsolat, továbbalkotóan beleélő folyamat, amikor a felfogó szubjektum a maga gondolatait, érzelmeit, vágyait, megvalósulni óhajtott szándékát fűzi hozzá a műhöz. Megtörténhet, a mű elemzése közben inkább ezekről számolunk be. Leginkább ebből adódnak azok a belemagyarázások, amelyek eltorzítják az írói szándékot, s megmástítják a művet.

„Az alkotás átélése, azonosuló elsajátítása nem adhat tárgyi mértéket az elemző kezébe. Ahhoz, hogy ne csak a költő szándékát, hanem a kész műalkotásban nyújtott teljesítményt is megítélhesse, a műbírálnak néhány lépésre el kell távolodnia a költő világától” — írja Forgács László. Bár a műelemzésben dialektikus egység van élmény és ítélet között, amikor elemzést végzünk nekünk is meg kell tennünk e néhány lépésre való eltávolodást. Ugyanakkor el kell fogadnunk Forgács Lászlónak azt a megállapítást is, mely szerint: „Műélmény és megítélés nem kizáró ellentétei”, hanem összetevői a műelemzés folyamatának.

Az eredményes műelemzésnek akadályai a vulgarizálás, a dolgok leegyszerűsítése, elmechanizálása, amely megöli az irodalmi mű lelkét, szépségét, amely minden műre ráhúzható kaptafa sémával dolgozik.

A jó műelemzés nem csupán tudomásul veszi, hogy a mű létezik, van, hanem lélekben végig is járja és kritikával illeti azt az utat, amelyet az író műve megalkotása közben megtett. Mikor a megfelelő művet kiválasztjuk, kritikai tevékenységet végzünk, amikor az elemzés bonckése alá vesszük, értékelünk, értéket határozzunk meg.

„Az érték ... társadalomontológiai kategória, mint ilyen objektív; nincs természeti objektivitása, csak természeti feltételei, — de van társadalmi objektivitása” (Heller Ágnes).

Móra Ferenc műveinek feltétlenül megvan a „társadalmi objektivitása”. Eseményekben gazdag életének számtalan epizódját örökíti

meg Petőfi hagyományokra utaló életképekben. Az életképszerű megformálásnak az az előnye, hogy könnyen vált ki belőlünk szemléletet, mert ami tárgya, a hősök összeszövődő sorsa, önmagában is érzékelhető.

„Az életképszerű ábrázolás tehát egyfelől jellemrajz, másfelől mesebonyolítás. Nem választható külön a kettő, mert művészileg hatástalan az olyan mese, melynek folyamán nem bomlik ki a jellem — s az oly jellem, mely nem mesében alakul” (Vajda László). Az életképszerű epikai mű közvetlenül tárja elénk a valóságot. A hősök összeszövődő sorában olyan emberi viszonyulások nyilvánulnak meg, melyeket a társadalmi valóság törvényszerűségei hoznak létre.

A nagyobb lélegzetű epikai alkotások az emberi viszonyulásoknak kétségtelenül szélesebb körét mutatják meg, mint például a novella, de a társadalmi törvényszerűségek egyikének-másikának felfedezésére módot nyújt ez is. S ha az író rátalált a leglényegesebbre, megoldotta feladatát.” Ezt a „leglényegesebbet” szeretnénk kifejezni Móra Harmadikon című novellájából is.

„A marxista—leninista kritika legnagyobb hagyományait követve, az irodalmat mindig a tartalom és forma egységében vizsgálja. Következésképpen a formától a tartalomig s a tartalomtól a formáig kell eljutnunk.” Ezt az utat kell járnunk szövegelemzésünk során is. Olyan szövegelemzést kell folytatnunk, mely legfontosabb részévé válik irodalmi nevelésünknek. A két fogalom egymással szorosan összefügg. Irodalmi nevelésünknek fontos eleme a szövegelemzés, amely lényegét tekintve nem más, mint következetes összefüggéskeresés. A mű legátgatóbb összefüggését, a formátartalom relációját kutatjuk azoknak az összefüggéseknek a során, melyek ebből fejlenek ki. A tartalmat valamiképpen az olvasó elé kell tárnia az írónak. Ez a valamiképpen, tehát a közlés módja, hagyománya adja meg a külső formát, amely jelen esetben a nyelv.

A novellával való megismerkedés módját a szaktanár maga keresse meg, bár ajánlatos a novellának az órán vagy a szakköri foglalkozáson történő bemutatása, hogy tagolt olvasásunkkal is érzékelteni tudjuk a mű legfontosabb egységeit.

Első lépésünk a novellában előforduló, a tanulók előtt ismeretlen szavak megmagyarázása. Ajánlatos e szavakból két csoportot alakítanunk, mégpedig úgy, hogy az egyiket az idegen szavak alkotnák: klasszis, kvalifikált, rekompensáció, budget, múzeum-chef, violencia, reminiscencia; a másikat azok, amelyeket a novella keletkezésének idején, illetve az író gyermekkorában az egyszerű emberek használtak: dukál, alelőül, sürgönykaró, hajdú, bakter, alorvos-főlorvos, szirtell, ispotály, hep-tike, szusz, kend, muszka.

A szövegből kiemelt szavak is jelzik, hogy a novella központi alakja — jelen esetben maga az író —, tanult, ember, azaz az akkori szóhasználat szerint az urakhoz tartozik, viszont a népies kifejezések ismerete és használata az egyszerű emberekkel való sorskapcsolatra utal. Ugyanúgy az egész novella őző stílusa a néphangulat atmoszférájának visszaadásul szolgál; tehát a mű, a szerző nyelvi eszközeinek individuális motívumai a néppel való közösségnek a jelölői. E novellából is kitűnik szeretete és hűsége népéhez, elszakíthatatlan kapcsolata azokkal az emberekkel, akik között nevelkedett, akik közül kiemelkedett. Ők a Harmadikon utasai, a plebs. Bizalmatlanok a „nadrágos” emberekkel szemben: nem hisznek neki sem, s mint a mesében szokás, próbatételnek vetik alá. Az írónak bizonytságot kell tennie hitéről, hovatartozásáról, szint kell vallania, és erre jó alkalom a vonatfülke jelenete.

Maga a cím is jelképes. Nem csupán egyes embereknek az utazás alatti, tehát egy véletlen és pillanatnyi állapotát jelöli, hanem egy állandó hovatartozásnak, „klasszisznak” is megmutatója. Ott rejlik mögötte, a Horthy-korszakra olyannyira jellemző szigorú társadalmi elhatároltság, szinte egy kasztszerű elkülönülés iratlan törvénye. Véteni ellen ha az ember nem akarta magát kitenni a megszégyenítésnek vagy megaláztatásnak, nem volt tanácsos.

Móra novellája megírásának időpontja 1924 eleje, a proletárforradalmat idegen segítséggel vérbe fojtó fehérterror uralmának első szakasza, amikor a számonkérők, a forradalom minden emlékét eltaposni akarók — akiknek, mint a római konzuloknak a fascéseket vívó lictorok, jelképük a „munkáját szorosan végző hóhérség” —, a társadalmi hovatartozást nagyon is számon tartották. Számon tartották Móránál is. Méginkább tisztelhetjük hát ezért a bátorságáért, amellyel e műben is szólni mert a társadalmi igazságtalanságokról. Ez a szólni merés, értékelés és ítéletalkotás, igazságkimondás adja a novella vázát, keretét. A mű bevezető része és a jellel (csillaggal) elkülönített befejező rész az a két tartó oszlop, amely közé felépítette hitvallása kicsiny épületét.

Egyes szám első személyben mondja el nagyon is hihető történetét. Évődő, tréfás hangvétellel kezdi, mintha csak a ridendo dicere verum elve vezetné őt is, mint hajdani nagy meséiről elődeit. S így novellájának idősikját, benső időtartamát szinte a múlt végtelenjébe viszi vissza, ezt a múlthoz való kapcsolódást mélyíti, erősíti keresztelője eseményének említése, amely a keresztanya kilétének elmondásával együtt jelzi annak az útnak a kezdetét, ahonnan a mába, azaz a novellában lezajló történés idejéhez érkezett. Nem csoda, hogy hangja a jelenben fokozatosan gúnyná erősö-

dik, hogy majd a befejező részben végül is szatirikus erejű ítéletben bátor nyíltsággal vonja le a végkövetkeztetést. A műben alkalmazott tréfálkozó, évődő hang különös meleg színt, szinte lírai töltést kap az egyszerű emberekkel való beszélgetése során.

Az önironia tragikumot enyhítő akasztófa humorával, de ugyanakkor a gyűlölet belső izzását sejtetően, látszólag a tárgyilagosság szenvtelen álarcá mögé rejtve minden érzékenységét, tárja föl a megdöbbentő tényállást, milyen is a társadalmi helyzete a vidéki írónak, aki egy személyben múzeum igazgató is, Móra Ferenc is. Éles szavakkal illeti az államigazgatás ostoba, kultúraellenes bürokráciáját, amely nevetséges érvekkel alázta meg „kultúrnapjszamosait”. Bezzeg nem ez a sorsa, ha bármilyen kapcsolata is lenne a Tisztelet Egyházzal, vagy ha például a „toronygomb aranyozók szaklapjának kiadóhivatali segéd-főnökhelyettese” volna. Az élcelődő hang mögött is érezzük a megfordult világ értékrendjének megdöbbentő groteskségét, abszurditását.

Móra, a letről jött ember jogán, egy magasabb szintről széttekintve ironizál nem csak önmaga helyzetén, hanem a Horthy-rendszer rendelkezései fölött is. Olyan igazság kimondásáról van itt szó, amely az írás megjelenésekor igen veszélyesnek számított, bár a mi gyermekeink számára ez természetes, az iskolakönyvekben olvasható, mindennapivá lett téma.

A társadalmi hovatartozás számontartása kiviláglik a hivatalos személyek (vasutasok) magatartásából is.

„Mikor aztán kinyilvánítom, hogy én csak a harmadikra igyekszem, akkor már nem igazít urba senki.”

A harmadik osztály kocsijai is mások, mint az elsőé, másodiké. Régi, elhasznált, ósdi tákolmányok ezek, amelyeknek az oldalán rendszerint annyi ajtó volt, ahány fülkerészből állott. Ha egy-egy fülke megtelt, az utasok belülről lezárták, hogy az új felszállók ne nyitogathassák és ne engedjék ki a nehezen összegyűlő meleget, mert e kocsik fűtése eléggé rossz volt, ha éppen nem maguk az utasok fűjták be.

A fülkébe felszálló író nyomban bemutatja a harmadikon utazó útítársakat: kofák, napszámosok, nincstelen kisparasztok, illetve képviselői, „csupa olyan nemzetfenntartó elem”. Gúnyosan idézi, ismétli itt Móra azoknak a „hazafias” szólamoknak egyikét, amelyek mögé Horthyék üres demagógiájukat rejtették. Hissen éppen ezekkel a nemzetfenntartó elemekkel törődtek a legkevesebbet.

Miként fogadják a harmadikon az író? Pontosan úgy, mint az urakat, ha erre megtorlás veszélye nélkül lehetőségük nyílt.

„Csak a lábukat vetették széjlelebb, hogy kevesebb legyen a hely.”

Hogy miért ilyen ezeknek az embereknek a magatartásuk? Mert évszázadok alatt az urak bánásmódja ilyen ösztönt fejlesztett ki bennük. A nép ajkán élő szólás-mondás is ezt fejezi ki: „Az urakkal nem jó egy tából cseresznyézni.” Magatartásuk jól tükrözi a húszas évek néphangulatát.

Móra nem sértődik meg, ismeri saját véreit, viselkedésüket magától értetődőnek tartja. „Tudom, hiszen hallom, olvastam eleget, hogy én nem vagyok nemzetfenntartó elem, ennél fogva ahhoz képest is viselem magamat. Nekiverem a hátam az ajtónak, amely rozszul záródik, és fölfogom a hideget, amely beszivárogódik rajta. Ezt ugyan nem javallta nekem egyik orvosom se, de legalább ezzel tagadhatatlanul szolgálatot teszek a nemzetnek.”

Az ellentétek ironikus kiemelésével szinte tragikus szituációt terem. A felszín, a látszat kerül ellentétbe a mélység igazi lényegével. Az együvé tartozóknak az idő pillanatában, itt és most felbukkanó ellentéte teremtetten feszültség a cselekmény fókuszához köti figyelmünk. Várjuk, mi lesz: kirobban vagy elcsitul? De az idézetben elővillanó készség, az egyetemes népszerűség és bölcsesség a megenyhülés irányába viszi a történet meséjét. Nem „valami zenebona ember” Móra, így a végleges kitaszítás helyett a közöny, egyelőre figyelemre nem méltatás állapota következik be. Közötte és a „nemzetfenntartó elemek” között egy olyan senkiföldje keletkezik, amelyről az út vezethet erre is, arra is. Viszont az író egész élete, meg a bevezetőben elmondottak biztosítékok arra, hogy a cselekmény a holt-pontjáról a mi etikai igényünk szerint fog elmozdulni. Nem is csalódnunk. Ahogy leírja azoknak az egyszerű embereknek a beszélgetését, föltárja gondolkodásuk, gondolatviláguk, követi eszejárásuk. lelki rezdüléseik, csak a testvéri szeretet érzéséből fakadhat. Érezzük: az egy vérből valónak egymásra kell találaiok.

Mondandóm bizonyításaképpen emeljük ki e rövid dialógust:

„... bizony foga van az időnek.

— Kilenc fog vót máma —”

Vagy ahogyan a kórházat járt embert kérdik.

„— Tán heptikéje van kendnek? —”

Ilyen könnyed, szinte a köztűkélés minden napivá váló természetességével említi ezt a legszörnyűbb népbetegséget, amely ezreket, tízezreket, sőt százazreket pusztított el a magyar tanyákon, falvakban és városokban egyaránt. A kérdés a kofa szájjából hangzik el, de meghallása nem csupán a „tatár kán”-ra tartozik, hanem elsősorban a befejezőben említett „különvonaton járó nagy bakterokra”.

Vagy ahogyan a szeretet alig észrevehető cszmenyítésével leírja azt a, csak az egyszerű

embereknél tapasztalható tartózkodó illendőséget, szemérmes mérsékletet, amilyen türelemmel megvárják, míg a beszélő elmondja mondkáját, de azt az eszes leleményt is, ahogyan kis furfanggal a társalgást mégis úgy irányítják, hogy mindegyikük sort keríthet élete valamely jelentős eseményének az elmesélésére. A népkarakternek egy szimpatikus vonását teszi palettájára az író, hogy majd a későbbiekben teljessé tegye a róluk festett portrét. Ugyanakkor azt is érezzük, hogy ez az emberi atmoszféra csak a hasonlók zárt világában születhetett meg. Ők maguk is csak ebben a kis világban, ebben a szűk és zsúfolt fülkében érzik jól magukat, csak itt tudnak fesztelenül, ismeretlenül is szót érteni egymással; már csak ezért sem nyitják föl zárt világuk ajtaját az idegen előtt, legkevésbé az urak előtt. Gyűlöletükből, idegenkedésükből ered az az érdes elutasítás, amellyel a kalauz felszólítására reagálnak, akit pontosan úgy megvetnek, mint az urakat, csak őt nevétségessé is teszik, mert szemükben semmiember az, aki saját véret megtagadva az urak székértelőjává, néphajcsárrá válik. Móra ezért teteti csúffá ezt a hepciáskodó alakot a fúrge észjárású juhással, aki pillanatok alatt földre rántja a magas lóról beszélő kalauzunk. Ennek a kis epizódznak azonban ennél két szempontból is fontosabb szerepe van: „a nemzetfenntartó elemek” bölcsességéből, óvatosságából oktanul nem szállnak ugyan szembe az erőszakkal, de közel sem gyengeségük jele, viszont látszólagos együgyűségük mögött esszéessé villan elő. Teremnek még a huszadik században is Lúdas Matyik.

„— Miért nem adnak kérdők helyet ennek az úrnak? — mondja mérgesen.

A nemzet nevében a kofa válaszol:

— Aki úr, az mönjön az urak közél!”

Mielőtt a válaszlól bővebben szólnánk, álljunk meg itt egy pillanatra. Nem szalaszthatjuk el, hogy író nyelvi stílusának művészetiségére bizonyításképpen egyetlen mozzanatot ne emeljünk ki. A kalauz népi származását teljes bizonyossággal megmondja egyetlen szóval: a „kendtök” használatával. Többre nincs is szükség.

„— Úr a fene” — feleli az író, s itt, a feszültség tetőpontján lép elénk igazi arcával Móra. A beszélgetésükbe való bekapcsolódás lehetőségének megteremtésével módja nyílik arra, bebizonyítsa, ismeri ő a népet, ismeri jól az eszejárását is. Önérzetért meg egy kis ravaszságért neki sem kell a szomszédba mennie. Nem fogadja el a kényszeredetten felkínált helyet, hanem leül a faládájára, mint ahogy az a kegyes hazugsággal vallott, tanyák között, falvakban kószáló esernyőcsináló vándoriparoshoz illik.

Kijelentése, magatartása, tartása pillanatok alatt lepattintja az elutasító ridegséget a fülke

utasainak a szívéből. Kiállta a próbát. Egyszerre közéjük valónak ismerik el, befogadják, de azzal a tisztességgel megsüvegelik, amelyet személyisége varázsával magának kivívott.

Az író azonban erkölcsi fölénybe kerülve, a diadal kezdeténél nem áll meg. Most már ő van nyeregben, és a teljesség kedvéért tovább mélyíti a kialakult szituációt. Művészen bemutatott bizonyítéka ennek a szívar elővétele, csak úgy könnyedén a nagykabát zsebéből.

„...mert ha úr volnék, akkor a tárcából venném elő a szívat.”

Az egyszerű ember mindent jól megfigyel, és annak alapján tájékozódik. Ugyanilyen döntő mozzanat a juhász füstöltnivalójának a megnevezése, mely egyben a szegénység jelképe is. Kedélyeskednek ugyan a „möggyfalevélen”, de ez a Hét krajcár hősenek a nevéte. Mégis eloszlik a fülke fölül a borulat, és megtörténik a teljes egymásra találás.

„Most már aztán egészen rendben vagyunk. A nemzet érzi, hogy itten közéje tartozandó emberrel van dolga, és a tatár kán föláll.”

Kitalál egy kegyes hazugságot ő is, hogy a maga és társai korábbi magatartását, talán büntudatból is, valamelyest jóvá tegye.

„— Egészen elmacskásodott a lábam — azt mondja —, üljön már ide az én helyemre.”

Móra nem fogadja el a felkínált helyet, mert ő akar kegyosztó lenni, és szívességre szívességgel válaszol.

„— Már hogy ülnék — mondom —, csak maradjon kend a helyén, és tegye föl a fájós lábát ide a ládám szélire.”

Erre már többen is mozgolódni kezdenek, és „sok jó ember elfér kis helyen” megjegyzéssel helyet szorítanak neki.

Az író e jelenetben nemcsak a lélektani szituációt használja fel a megfelelő hatás elérésére, hanem a nyelvi lehetőséget is. A párbeszédekben ugyanazt a beszédstílust, szóhasználatot, szófordulatot alkalmazza, használja, mint beszélgető társai. E nyelvi eszközhaszná-

lattal is az a célja, elmossa a fülke egyszerű emberei és az író közötti különbséget.

A kisemberek ügyes-bajos panaszaírói szinte észrevétlenül vált át a beszélgetés a mindannyiok húsába vágó politikára. Úgy tűnik, mintha csak véletlenül kerülne szóba, de az írói szándék szerint nagyon is fontos mozzanata ez a novellának. Bizonyítja vele, bármennyire is igyekeznek az urak elzárni és távoltartani a politikai eseményektől a népet, azért az, ha talán nem is pontos a nevek kiejtésében, a maga egyszerű észjárása szerint megalkotja a véleményét. Az sem véletlen, hogy éppen Apponi (Apponyi) neve hangzik el. Bár az akkori állapotokat ismerve, ugyanannyi erővel említhették volna Bethlen Istvánt, az ország akkori miniszterelnökét is. Itt azonban arról az Apponyi Albertről van szó, aki az 1920. évi párizsi békekongresszuson a magyar küldöttség vezetője, és a Deák Ferenc szegényes analógjaként a „nemzet mentő” dicsőítését próbálták alakja köré teríteni. De az sem véletlen, hogy a „szőregi szerb ember” említi a nevét.

A mindennapi élet szintjéről a politika területére való átlépés módját Mórának arra, hogy a mesterségesen felszított revánsista, szovinista történelmi helyzetben messzelátó higgadsággal mondja el tárgyilagos véleményét. „Magyar is megvan szegény, szerb is megvan szegény, hát mi bajuk volna egymással?”

A hivatalos szemlélettel annyira szemben álló vélemény ez, amellyel előhozakodni ebben a felszított atmoszférában nemcsak népszerűtlen vállalkozás volt, de nem kis bátorság is kellett hozzá, az urak előtt nem éppen megbízhatónak számító Móra részéről. E bátor ítélet kimondásához eljutva, most már magától érthetőnek hat az elbeszélés egyetemessé szélesülő befejezése, a csillaggal elválasztott, kemény csattanó:

„...az a nagy baj, hogy mindenféle népek különvontan járó nagy bakterai nem szoktak harmadik osztályon utazni.”

